

Відгук

офіційного опонента на дисертаційне дослідження **Лілії Анатоліївни Гудзь «Поема архієпископа Іоана Максимовича Богородице д'во, радуйся» як явище української барокої літератури»** на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01. - українська література.

В історії давньої національної літератури неналежно дослідженням залишається значний доробок церковно спрямованого письменства православної, греко- і римокатолицьких, реформаторських конфесій. Поява в останні роки низки дисертаційних досліджень цієї тематики не лише тішить, але й переконує, що національна різноманітна література XVI-XVIII ст. є значним історико-культурним, духовним надбанням і потужним джерелом нового та новітнього нашого письменства. Дисертаційні дослідження останнього 20-річчя Н. Поплавської, С. Сухаревої, О. Новик, С. Журавльової, С. Бабича, І. Даниленко, О. Зосимової, О. Матушек, Т. Трофименко, О. Максимчук, О. Чорного, В. Сребрюк, М. Трофимука (молодшого), В. Назарук, О. Лямпрехт, Р. Ткачука відчутно збагатили національну історико-літературну медієвістику й фахово переконують, що доба Бароко в нас увінчана як високо розвиненими творами світської тематики, так і церковної.

Гідним поповненням нашої літературознавчої медієвістики є дисертаційне дослідження **Лілії Гудзь «Поема архієпископа Іоана Максимовича «Богородице д'во, радуйся» як явище української барокої літератури»**, в якому авторка, опершись на досягнення з максимовицезнавства, в п'ятьох розділах праці виконала різnobічний аналіз поеми, творчо використовуючи методику порівняльно-історичного, культурно-історичного, описового, контекстуального методів дослідження.

Як і Світлана Журавльова в дисертації та монографії **«Алфавит собранный, рифмами сложенный...» свт. Іоана Максимовича як явище агіографічної культури українського бароко»**, Лілія Гудзь обґруntовує

високий поетичний талант митрополита-письменника, глибинні знання з біблійної та світської історії, відбиті в поемі, її гуманістично-просвітницьке спрямування, закладене в традиціях Києво-Могилянської колегії митрополитом Петром Могилою, розвинене церковними інтелектуалами XVII ст. Києво-Могилянського та Чернігівського Атенеїв. До цих традицій відноситься й творчий підхід наших письменників-єпархів до запозичень із доробку римо-католицьких і протестантських інтелектуалів. Свт. Іоан Максимович щедро черпав у них сюжети, факти, події для своїх творів.

Оскільки творча спадщина Іоана Максимовича – видатного письменника і богослова доби Бароко – ще мало вивчена й узагальнена, то дисертаційне дослідження Л. Гудзь актуальне, новаторське, має як науково-теоретичне, так і практичне значення для розвитку літературознавчої медієвістики.

Як підтверджує дослідження, його структура та обсяг відповідають меті праці та її завданням. П'ять розділів дисертації окреслюють комплексний аналіз поеми «Богородице дъво, радуйся». Перший розділ **«Літературна рецепція поеми «Богородице дъво, радуйся» свт. Іоана Максимовича»** переконливо відтворює суперечливий стан літературознавчих висновків про творчість і талант поета-богослова від негативної думки свт. Димитрія Туптала до позитивної авторки дисертації, що дає змогу читачеві налаштуватися на читання з роздумами, уточненнями, зацікавлене. Варто було авторці більш ширше посилити думку про гуманістично-просвітницьку спрямованість богословських праць, трактатів, проповідей, віршованих творів наших письменників в XVII- XVIII ст., в т. ч. й Іоана Максимовича. Підкреслюючи новаторські висновки дослідників кінця ХХ ст. про постаті і творчу спадщину письменника, дисерантка випустила з уваги напрацювання архієпископа Ігоря Ісіченка, котрий доклав немало зусиль до науково-реалістичного поцінування постаті й творчості свт. Іоана Максимовича. Другий розділ дисертації **«Авторська молитва в українській бароковій літературі»** увиразнює глибину пізнання,

усвідомлення дисертанткою не лише постаті Іоана Максимовича, аналізованої поеми «**Богородице дъво, радуйся**», але й християнського віровчення та провідного місця в ньому постаті Матері Божої. Висновки дослідниці про авторську та церковну молитви, три їхні типи, силу молитви для вірника і автора-творця, натхненого жанром і сакральністю Богородиці, віри в неї, що відбувається на одуховненості змісту твору, бо поет звертається часто до читачів власне як церковний проповідник, який вірить і переконаний, що молитва повинна народжуватись і лунати в чистих серці, вустах, намірах.

Твердження дослідниці, що поет створює образ Матері Божої як співавторки твору, що в його поемі «оживають усі сакральні біблійні сюжети й постаті», що своїм твором він зумовлює читача до каяття, до прагнення через подолання предківського першогріха наблизитися до Бога, аби засвідчити Йому свою любов і вдячність. Дисертантка відзначає, що письменник глибокий філософсько-релігійний зміст поеми унаочнює образами Матері Божої, священика, вірного Божого слуги, читача, «змія лукавого», автора. Тому його молитва оживлює Біблію, настанови Отців Церкви, спрямована на потребу духовного життя людини. Таким емоційним наснаженням тексту поеми автор її зосереджується на художньому тлумаченні практичних потреб у молитві задля переконання, що вона забезпечує перемогу добра над злом, зневірою через каяття, приносить людині радість, впевненість. Заслуговує на увагу намагання Л. Гудзь окреслити проукраїнську позицію митрополита Іоана Максимовича в церковній і творчій діяльності, проявлену у розбудові Чернігівського колегіуму, у Свенському монстирі на Брянщині, у звертаннях до Богородиці, щоб Вона допомогла прогнати від нас ворогів, за що буде «прославленою». Варто було це питання поглибити, переконливіше обґрунтувати, зіпершилось хоча б на автобіографічні твердження Михайла Максимовича. Дослідниця звертає увагу і на синкретизм поеми, визначаючи її жанр як метафізична віршована молитва-хвала.

У третьому розділі дослідження «Структура поеми. Світоглядні коди письменника» на його змісті відбитий високий рівень простудійованих праць з естетики й культури доби Бароко в Україні, літературних пам'яток і праць про письменників-богословів, Іоана Максимовича. Дисертантка різnobічно охарактеризувала композицію поеми «Богородице дъво, радуйся», щедре використання в ній для ілюстрації авторських переконань, тверджень про богообраність Марії, її ідеальний образ поетичних засобів: різнозначних словесних і цифрових образів-символів загальнохристиянського та національного рівня, поетики голосінь, тропів, акровіршів, шрифтових варіацій для увиразнення змістозначних слів, фраз, виразів. Висновок молодої вченої про те, що композиція є «ампліфікацією... канонічної молитви до Діви Марії», інтерпретацією Архангелової пісні обґрунтований переконливо.

Логічно мотивована поетом варіативність у змісті та формі поеми дала підставу дослідниці уточнювати жанрову різновидність твору як мегамолитви (с.74), авторського духовного епосу (с.74), «поетичної філософії» (с.75), метафізичної поеми (с.103), що ґрунтуються на фабульній побудові пам'ятки.

Попередники Іоана Максимовича, чернігівські письменники-єрархи Лазар Баранович, Йоанікій Галятовський, а також Дмитро Туптало, Іван Величковський значно збагатили наше класичне давнє письменство різножанровими творами маріїнської тематики, котрі, безперечно, знав і творчо використовував у сюжеті поеми Іоан Максимович. Л.Гудзь справедливо підкреслює, що він пішов далі в творенні монументального образу Богородиці як ікони Церкви, залучаючи тематичні напрацювання римокатолицьких і протестантських богословів, свідомо збагачуючи рідні Церкву та літературу набутками європейської культури, котра була для нього близькою й до якої він ставився неупереджено, як і Теофан Прокопович, греко-католицькі богослови-інтелектуали.

Не обминає дослідниця й питання про вплив на трактування образу Богородиці образу Ісуса Христа й підтримує висновок о Ю.Катрія, що її культ виріс із культу Сина, затвердженого Ефеським собором у 431 році.

Четвертий розділ «**Система художніх образів і біблійна символіка в поемі свт. Іоана Максимовича «Богородице Дѣво, радуйся»** написаний фахово зріло. В ньому дисерантка продовжує аналізувати майстерність поета в олітературненні основи християнського вчення – Біблії задля переконливого увиразнення твореного ним монументального образу Матері Божої. Для цього, зазначає дисерантка, поет плідно й переконливо використовує символіку Святого Письма, до неї долучає власну, а прийомами антитези підкреслює власне тлумачення образів Богородиці, Ісуса Христа як вершинних постатей святих небожителів, найбільш наближених до вірян, найвиливовіших серед них.

Характеристика Л. Гудзь образів, кодів Матері Божої, створених Максимовичем: красний рай, ясний півмісяць, легка хмарина, родюче дерево, жезл Аарона, Данилів рів, запашна лілея, зрошене руно, Ноїв ковчег, ліствиця, нова книга унаочнюють барокову поетику аналізованого твору. Дисерантка увиразнює її як за допомогою аналізу прийому протиставлення образів Єви та Марії, Адама та Ісуса письменником, який цим художнім прийомом різnobічно обґрунтував основний стрижень християнського віровчення про перемогу добра, правди над помилками прабатьків. У поемі образи Марії, Ісуса уособлюють ідеї спокути за першогріх, прощення, милосердя до колишніх і теперішніх грішників (с.108). Створений поетом образ Чаші є символом мук Христа, а безпосередньо пов'язаний з Ісусом образ Хреста – символом оновлення, самопожертви (с.122).

Розкриваючи насиченість поеми словесними образами-символами, діалогами між Матір'ю Богою та Ісусом, авторка звертає увагу на використання Максимовичем апокрифічних запозичень, які допомагають йому поглибити художню мотивацію зображеніх сцен у творі, романтизувати їх, збагатити поетику образу Богородиці різними

психологічними виразами: радості, смутку, зажури, трагічності, підкреслити її материнську суть і стойче ставлення до житейських випробувань.

Заслуговують на увагу своєю науковістю тлумачення дисиденткою словесних, числових, зооморфічних, геометричних символів, семантики літер, імен, вжитих на позначення образу Богоматері, старозаповітних символів, мотивації апокрифічних запозичень у творі, узагальнень про контраст у поемі як художній прийом, за допомогою якого автор досягнув виразної змістово-художньої переконливості зображеного та оповідженого.

У п'ятому розділі **«Мотив чуда як відображення авторської інтенції»** дисидентка зосередилася на подальшому обґрунтуванні художньої майстерності поета в поглибленаому висвітленні віроцентричного змісту поеми **«Богородице Дъво, радуйся»**. Вона, йдучи за змістом твору, вірячи в його етапність у нашому класичному давньому письменстві, доводить насільки різnobічно на змістовному та формальному рівнях поет крок за кроком творить монументальні поему та образ Богородиці, не відриваючи його від усталених християнських бачень і традицій. Л. Гудзь, виділивши тему чуда в окремий розділ дисертації, змогла різnobічно проаналізувати його роль у віровченні та поемі Іоана Максимовича, котрий сприймав його як Божий знак, покладений на Марію. Опираючись на авторитет доробку іспанця Алонсо Картахени, наш поет, за твердженням дослідниці, через тему дива стверджує один із видів зв'язку людини з Богом, оскільки ці дива зображує в етапні моменти з життя грішної людини, коли вона відчула власну негідність: блудництво, розбійництво тощо. Прихід на порятунок заблукалих Матері Божої, котра бачить сенс свого буття в їх порятунку, поет, як і християнська історія, зображує комплексно. Дисидентка визначає переконливість зображених у поемі діянь її чудотворних ікон, мощей, речей, пов'язаних з ними символічних образів палаючої свічки, котрі особливо дієві у сні й спрямовані на відновлення гідного християнина.

Зважуючи на закономірності українського літературного бароко, дослідниця звертає увагу на те, як Іоан Максимович переконливо в поемі

поєднує просвітницько-літературний підхід до теми Богородиці, враховуючи доробок національних та європейських богословів-писемників. Він переконливо опрацьовує ідею вічності зображення діянь Матері Божої та засобів, якими вона їх здійснює, рятуючи гідних і караючи негідників, застерігає від помилок. Вона для людини – щілителька, годувальниця, спонукальниця, Матір, оберіг, котра продовжує свою місію за допомогою віри людини, діянь ченців і писемників-проповідників.

Висновки до дисертації, надруковані за її темою автореферат, наукові статті сповна розкривають зміст дослідження.

Дисертантці варто було виразніше окреслити український православний та літературний контекст, на тлі якого жив і творив свт. Іоан Максимович, зокрема культурно-освітню реформу митрополита Петра Могили та її розвиток у Києво-Могилянській академії, Чернігівському колегіумі, узагальнити й оприлюднити віршознавчий аналіз поеми як складову її композиції.

У перелікові низки прізвищ учених, писемників необхідно дотримуватися, окрім абеткового, й хронологічного підходів. Порушений принцип хронології в списку використаних джерел, потрібно було більш ретельніше відредактувати текст дисертації та автореферату.

Не дивлячись на завваги, дисертаційне дослідження **Л.А.Гудзь «Поема архієпископа Іоана Максимовича «Богородице Дѣво , радуйся» як явище української барокої літератури»** написана на високому науковому рівні, є вагомим внеском у розвиток національного літературознавства, подальшого вивчення та обґрунтування творчого доробку Іоана Максимовича.

Зміст дисертації відповідає загальним Положенням Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. за № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р. стосовно дисертацій, що подаються

на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю
10.01.01 – українська література.

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української і зарубіжної
літератури та методики навчання
ім. М.Максимовича ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет імені
Григорія Сковороди».

